

KOMUNIKACJA WIARY W PODSTAWOWYCH ŚRODOWISKACH KATECHEZY

Termin „komunikacja” charakteryzuje się dość bogatą konotacją. W niniejszej wypowiedzi „komunikacja” będzie rozumiana jako przekazywanie informacji między osobami, gdzie bierze udział nadawca i odbiorca. Wymiana informacji może dokonywać się za pomocą systemów znakowych: języka naturalnego i sztucznego, znaków pozajęzykowych funkcjonujących w danej kulturze bądź w obiektach technicznych¹.

Fenomen komunikacji ma również swoje miejsce w teologii, która odnosi to pojęcie do rzeczywistości wiary. W katechetycznej posłudze słowa komunikacja wiary nabrała szczególnego znaczenia w ostatnich czasach, przede wszystkim pod wpływem katechetycznych dokumentów Kościoła oraz refleksji podejmowanej przez katechetyków niemieckich, włoskich oraz z krajów francuskojęzycznych². Omawiany problem jest także przedmiotem ożywionej dyskusji w katechezie polskiej. W dyskusję tę włącza się prezentowana wypowiedź, która będzie skoncentrowana na komunikacji wiary w podstawowych środowiskach katechezy: w rodzinie, parafii i szkole.

I. KOMUNIKACJA WIARY W KATECHEZIE RODZINNEJ

Wśród środowisk katechezy na pierwszym miejscu wymieniana jest rodzina. Powstaje zatem pytanie: dlaczego oraz jakie zadania jej przynależą w zakresie komunikacji wiary?

1. Argumentacja uzasadniająca katechetyczne posłannictwo rodziny

Katechetyczne posłannictwo rodziny ściśle związane jest z jej funkcją wychowawczą. W wielu wypowiedziach katecheza rodzinna i chrześcijańskie wychowanie w rodzinie wzajemnie się

¹ Zob. J. Dołęga, *Podstawowa struktura komunikacji*, w: *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu*, red. S. Dziekoński, „Episteme” 6 (2000), 99-101.

² Zob. R. Czekalski, *Fenomen komunikacji interpersonalnej w refleksji naukowej*, w: *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu*, dz. cyt., s. 142-145.

przenikają w takim stopniu, że trudno je od siebie oddzielić. Jest to zrozumiałe, jeśli uwzględni się, że jednym z podstawowych zadań katechezy jest wychowanie.

Ścisły związek katechezy rodzinnej z przynależnym jej wychowaniem uwidacznia się nie tylko w płaszczyźnie zadań, ale też podstaw tej funkcji. Dlatego też, tak jak w przypadku funkcji wychowawczej, również w posłannictwie katechetycznym rodziny pierwszym źródłem przysługujących jej uprawnień i obowiązków jest prawo natury. Ten argument był wysuwany przez Kościół w czasach wojującego naturalizmu, skierowanego przeciwko rodzinie i przysługującym jej prawom do wychowania dzieci. Na naturalistyczne koncepcje rodziny oraz utopijne ideologie wykazujące tendencję do pomniejszania jej wychowawczo-katechetycznej roli Kościół odpowiadał nauką o przysługujących rodzinie prawach, mających swe źródło w prawie natury. Polemika ta nabrała szczególnego znaczenia pod koniec XIX wieku i w pierwszej połowie wieku XX³.

Zmiana tonu wypowiedzi w jakiejś mierze dostrzegalna jest w nauczaniu Piusa XII, przy czym tematyka naturalnych praw rodziny ciągle powraca. Papież zauważa, że rodzina jest pierwszym środowiskiem rodzenia i dojrzewania nowego życia⁴, „które, aby nie zginąć, potrzebuje opieki i wychowania”⁵. Każde „wychowanie człowieka zaczyna się od kołyski i środowisko rodzinne jest pierwszą niezastąpioną szkołą”⁶. Można je porównać do gniazda przygotowanego przez naturę, które najbardziej odpowiada dobremu, a nawet doskonałemu wychowaniu⁷. Z samego prawa natury jest więc rzeczą sprawiedliwą, aby rodzina miała pierwsze prawo do wychowania potomstwa i nosiła miano podstawowego środowiska wychowania dzieci⁸.

³ Zob. S. Dziekoński, *Ewangelizacja w podstawowych środowiskach katechetycznych*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 217.

⁴ Por. Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 24.9.1941, w: *Insegnamenti pontifici*, t. 3: *L'educazione*, Roma 1962, s. 389. Stosowany skrót *Insegnamenti pontifici*: IP; zob. także *RM per la chiusura della «Giornata della famiglia» in Italia*, 23.3.1952, w: IP, s. 576.

⁵ Pius XII, *RM per la chiusura della «Giornata della famiglia» in Italia*, 23.3.1952, w: IP, s. 576.

⁶ Pius XII, *RM al IV Congresso interamericano di educazione cattolica*, 5.8.1951, w: IP, s. 547.

⁷ Zob. Pius XII, *All. ai componenti il Convitto Nazionale Maschile di Roma*, 20.4.1956, w: IP, s. 761.

⁸ Por. Pius XII, *All. all'Unione cattolica italiana dell'insegnamento secondario*, 4.9.1949, w: IP, s. 504.

Główne przesłanie zaprezentowanych wypowiedzi odnajdujemy w soborowym i posoborowym nauczaniu Kościoła, przy czym nauka o naturalnych prawach rodziny do wychowania pojawia się często w kontekście refleksji o wychowawczym posłannictwie rodziców. Zauważa się, że naturalne prawa rodziców do wychowania i odpowiadające im obowiązki wypływają z faktu macierzyństwa i ojcostwa. Ze względu na relacje miłości łączące rodziców z dzieckiem charakteryzują się one niezbywalnością i nienaruszalnością. Dają rodzicom pierwszeństwo w stosunku do innych osób odpowiedzialnych za wychowanie. Spośród soborowych dokumentów najpełniej widać to w Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim⁹, w Dekrecie o apostołstwie świeckich¹⁰ oraz w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym¹¹. Z kolei w nauczaniu posoborowym zasadnicze znaczenie w omawianej kwestii mają wypowiedzi zawarte w adhortacji Jana Pawła II *Familiaris consortio*¹², *Karcie praw Rodziny*, *Katechizmie Kościoła Katolickiego*¹³ oraz *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*¹⁴.

Przedstawiając prawo natury jako podstawę wychowawczego posłannictwa rodziny, należy podkreślić jeszcze jedną bardzo istotną kwestię: dotyczy ono wszystkich ludzi, nawet nieochrzczonych. Świadomość tego pozwala lepiej zrozumieć, dlaczego Kościół w polemice z naturalizmem tak często odwoływał się do wspomnianego prawa. Podobną linię obrony rodziny podjął też Kościół katolicki w Polsce w osobie Prymasa Tysiąclecia, który w jednej ze swych wypowiedzi podkreślił, że „rodzina (...) jest społecznością przeznaczoną do wzajemnej pomocy pomiędzy małżonkami, do przekazywania daru życia. Jest ona kolebką życia, nad którą pochylają się Dawca życia wiecznego, Najwyższy Ojciec ojców, oraz rodzice”¹⁵. Z tej też racji rodzina, podobnie jak małżeństwo, które daje jej

⁹ Zob. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim, w: *Sobór Watykański II: Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1968, s. 3. Stosowany skrót: DWCH.

¹⁰ Zob. Dekret o apostołstwie świeckich, w: *Sobór Watykański II*, dz. cyt., s. 11. Odtąd skrót: DA.

¹¹ Zob. Konstytucja Duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, w: *Sobór Watykański II*, dz. cyt., s. 47-52. Stosowany skrót: KDK.

¹² Skrót: FC.

¹³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, 2207. Odtąd skrót: KKK.

¹⁴ *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998, s. 226-227. Stosowany skrót: DOK.

¹⁵ Kardynał Stefan Wyszyński, *O katolickiej woli. List Pastorski na Wielkanoc 1947*, w: *Stefan kardynał Wyszyński. Nauczanie społeczne 1946-1981*, Warszawa 1990, s. 38.

początek, jest nierozzerwalna z samego prawa przyrodzonego¹⁶. Prawo to jest w wielu wypadkach jedynym argumentem broniącym nienaruszalnego i niezbywalnego prawa rodziny. Dochodzi ono do głosu i prowadzi do samoczynnego odwetu szczególnie mocno wtedy, gdy inne prawa są pogwałcone¹⁷. Rodzina w zakresie swej funkcji wychowawczej posiada święte i pierwszorzędne prawa. Na ich podstawie może udzielać wychowania zgodnego z własnymi przekonaniem religijnymi¹⁸.

Katechetyczna funkcja rodziny jeszcze bardziej uwidacznia się w kontekście nauki o „domowym Kościele”, zakreślonej najpierw przez ojców Soboru Watykańskiego II, którzy w różnych dokumentach przedstawiają rodzinę w nowym ujęciu i bardzo bogato. Przypominają o konieczności kształtowania właściwego jej obrazu i podają doktrynalny wykład nauki o małżeństwie i rodzinie. Dla nas wyjątkowego znaczenia nabierają te wypowiedzi, w których rodzina chrześcijańska zostaje ukazana jako społeczność zbawienia, przez co identyfikuje się z Kościołem, oraz miejsce działalności apostołskiej, skierowanej zarówno do swych członków — apostołstwo wewnątrzrodzinne, jak i otoczenia — apostołstwo środowiskowe¹⁹.

Nauka Soboru Watykańskiego II jest rozwijana w posoborowych dokumentach Kościoła, które, podobnie jak Ojcowie soborowi, wskazują na wyjątkową rolę rodziców „w domowym Kościele”. Na nich bowiem spoczywa nałożony w sakramencie małżeństwa główny ciężar organizowania życia religijnego, prawdziwie chrześcijańskiej formacji dzieci połączonej z formacją czysto ludzką. Katechetyczno-wychowawcza funkcja rodziców rozpatrywana jest w aspekcie posłannictwa powierzonego im przez Boga²⁰. „Poprzez sakrament małżeństwa zadanie wychowawcze rodziców nabiera godności i charakteru powołania, stając się prawdziwą

¹⁶ Por. Kardynał Stefan Wyszyński, *Nie oczekujemy życia łatwego. Podczas ingresu do katedry lubelskiej 26 V 1946*, w: *Stefan kardynał Wyszyński*, dz. cyt., s. 10.

¹⁷ Por. Kardynał Stefan Wyszyński, *Moc żywej wiary w ciężkiej sytuacji Kościoła. Do duchowieństwa w Gdańsku 23 X 1960*, w: *Stefan kardynał Wyszyński*, dz. cyt., s. 161.

¹⁸ Por. Kardynał Stefan Wyszyński, *O chrześcijańskim wyzwoleniu człowieka. List Pastorski na adwent 1946*, w: *Stefan kardynał Wyszyński*, dz. cyt., s. 24.

¹⁹ Zob. S. Dziekoński, *Religijne wychowanie w rodzinie*, „Seminare” 17 (2001), 79-85.

²⁰ Zob. S. Dziekoński, *Chrześcijańskie wychowanie dziecka podstawową funkcją rodziny*, „Studia nad Rodziną” 6 (2000), 83-84.

i w ścisłym sensie posługą Kościoła w dziele budowania jego członków”²¹.

2. Zadania rodziny w zakresie komunikacji wiary

Przedstawienie podstaw katechetyczno-pedagogicznej funkcji rodziny zwróciło już w jakiejś mierze uwagę na kwestię przynależnych jej zadań, bezpośrednio związanych z komunikacją wiary. Zadania te są różnorodne i jest ich wiele²², przy czym najbardziej podstawowe wydają się zadania, które odnoszą się do procesów inicjacji w życie chrześcijańskie. Należy je rozpocząć jak najwcześniej, już w katechezie dzieci, która ma wprowadzać dziecko w rzeczywistość wiary, odkrywać tajemnicę Boga i uczyć nawiązywania z Nim osobowego kontaktu przez modlitwę i sakramenty. Realizacja tych zadań winna równocześnie zbudować mocne podstawy do dalszego rozwoju wiary w ciągu całego życia katechizowanego²³.

2.1. Pomoc w odkrywaniu obecności Boga

Odkrywanie obecności Boga i Jego działania w życiu ludzkim i otaczającym człowieka świecie, w literaturze przedmiotu jest określane jako kształtowanie obrazu Boga. Jest to pierwsze i, wydaje się, najważniejsze zadanie w procesie komunikacji wiary w katechezie. Ponieważ obraz ten, wytworzony w dzieciństwie, rzutuje na dalsze życie człowieka²⁴, realizację tego zadania należy rozpocząć już od wczesnego dzieciństwa. Chodzi tu o rozwijanie w katechizowanym przekonania o rzeczywistej bliskości Boga, Jego przyjaźni do człowieka. Równocześnie należy unikać tego, co mogłoby budzić lęk, niepewność, zakłopotanie, kiedy mówi się o Bogu.

Odkrywanie tajemnicy Boga powinno dokonywać się stopniowo, w oparciu o własne czynności poznawcze katechizowanego oraz doświadczenia, które można określić naturalnymi czynnikami kształtującymi obraz Boga. Szczególnie ważne jest tutaj doświadczenie zaufania. Do istotnych należą też doświadczenie przyjaźni i miłości. Doświadczenia te stanowią podstawę procesów odkrywania transcendencji Boga oraz nawiązywania z Nim kontaktów.

²¹ FC, 38.

²² Zob. S. Dziekoński, *Rola rodziców w chrześcijańskim wychowaniu potomstwa*, w: *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu*, dz. cyt., s. 175-184.

²³ Por. Z. Marek, *Bóg w przedszkolu i szkole*, Kraków 2000, s. 89.

²⁴ Zob. S. Dziekoński, *Chrześcijańskie wychowanie dziecka podstawową funkcją rodziny*, art. cyt., s. 84-85.

Naturalne doświadczenia, które są też pomostem pomiędzy cielesną a duchową sferą dziecka, umożliwiają lepsze zrozumienie napotykaných treści religijnych. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że głównym źródłem wymienionych doświadczeń są relacje dziecka z rodzicami. Związek: rodzice — dziecko praktycznie zostaje przeniesiony na relację dziecka z Bogiem. Nie bez znaczenia pozostają również postawy życia chrześcijańskiego dostrzegane w kontaktach z innymi domownikami, a nawet dalszym otoczeniem. Obraz Boga wytworzony w dzieciństwie jest bardzo trwały, przy czym w późniejszych latach, pod wpływem np. praktyk religijnych katechizowanego, mogą nastąpić korekty pierwotnego wyobrażenia o Bogu.

Proces kształtowania obrazu Boga może być oparty na prawdziwych bądź fałszywych przesłankach. Pierwsze z nich będą sprzyjać rozwojowi religijnemu, te drugie zaś mogą szkodzić, nawet w sposób znaczący. Z tego też względu podstawową inspiracją do kształtowania obrazu Boga winno stawać się od samego początku Objawienie, którego najwyraźniejszym znakiem jest Pismo święte ²⁵.

W prowadzonej refleksji trzeba zauważyć, że w formowaniu obrazu Boga przekaz informacji odgrywa drugorzędną rolę. Należy to tłumaczyć przede wszystkim poziomem rozwoju intelektualnego i psychicznego dziecka, które jeszcze nie jest w stanie przyswoić, a tym bardziej dogłębnie zrozumieć podawaną wiedzę. Wiedza ta może być jednak przydatna dziecku przede wszystkim do zwerbalizowania jego doświadczeń. Nie można zatem całkowicie z niej zrezygnować, ale zwrócić uwagę, jakie treści są dziecku komunikowane. Szczególnie znaczące może okazać się tutaj przybliżanie i wyjaśnianie zbawczych obietnic Boga, które osiągnęły swą pełnię w osobie Jezusa Chrystusa, gdyż staje w centrum przepowiadania zbawczego ²⁶. Jest to bardzo korzystne zarówno z punktu widzenia współczesnej teologii, jak i psychologii. W pierwszym wymiarze zostaje spełniony postulat chrystocentryzmu w katechezie, czego domagają się katechetyczne dokumenty Kościoła. Chrystocentryzm jest również pierwszą z zasad kierowniczych wychowania chrześcijańskiego, które pochodzą z naczelných idei, np. z celu ostatecznego człowieka i z przedmiotu wychowania.

²⁵ Por. Z. Marek, *Bóg w przedszkolu i szkole*, dz. cyt., s. 93; por. także S. Dziekoński, *Chrześcijańskie wychowanie dziecka podstawową funkcją rodziny*, art. cyt., s. 84.

²⁶ Zob. Z. Marek, *Bóg w przedszkolu i szkole*, dz. cyt., s. 90-94.

Ukazuje się ona przede wszystkim w postulatach wychowania religijnego oraz doskonalszego poznawania i miłowania Boga ²⁷.

Skoncentrowanie się na osobie Jezusa Chrystusa jest również korzystne z punktu widzenia uwarunkowań psychologicznych dziecka. Skojarzenia z osobą Chrystusa są dla dziecka o wiele konkretniejsze niż pojęcie Boga. Przez osobę Chrystusa dziecko może dojść do odkrywania i przyjęcia tajemnicy Boga w Trzech Osobach ²⁸.

2.2. Wychowanie do modlitwy

Proces kształtowania obrazu Boga domaga się podjęcia działań umożliwiających dziecku nawiązanie osobowego kontaktu z Bogiem. W tym względzie znaczenia nabiera modlitwa, która jest jedną z najwcześniejszych i najtrwalszych form życia religijnego człowieka. Dlatego też modlitwę należy uznać za warunek przylgnięcia do Boga oraz istotny czynnik rozwoju wiary ²⁹. Zwracają na to uwagę między innymi dokumenty Kościoła, podkreślając, że przez modlitwę dziecko uczy się „(...) wzywać Boga, który nas miłuje i strzeże; Jezusa Syna Bożego i naszego brata, który nas prowadzi do Ojca; Ducha Świętego, który zamieszkuje w naszych sercach. Uczy się również kierować ufne prośby do Maryi, Matki Jezusa i naszej” ³⁰. Niezwykle cenne okazuje się to wychowanie

²⁷ Por. S. Kunowski, *Teologia a potrzeby pedagogiki katolickiej*, „Ate-neum Kapłańskie” 51 (1959), 300-302; tenże, *Podstawy wychowania duszpastersko-katechetycznego*, „Katecheta” 6 (1962), 30. „Chrystocentryzm stanowi źródło, z którego wypływa zasada moralizmu Chrystusowego, opierająca się na prawdzie i miłości, sprawiedliwości i świętości, duchu wolności. Stąd też domaga się w wychowaniu przyjmowania wartości moralnych zgodnie z prawidłowo ukształtowanym sumieniem oraz przez osobisty wybór. Poza tym rodzi konieczność wychowania do odpowiedzialności przez nieustanny wysiłek oraz zapewnienia w wychowaniu prawdziwej wolności. Z powyższych zasad, a szczególnie z moralizmu Chrystusowego, wynikają kolejne. Wśród nich pojawia się zasada personalizmu chrześcijańskiego, który szanuje prawdziwą wolność jako cel, broni praw i godności człowieka jako osoby ludzkiej. Oprócz niej występuje zasada humanizmu chrześcijańskiego, który wskazuje na społeczną naturę człowieka, domagającą się pomocy od innych, a równocześnie wezwana do jej świadczenia”. S. Dziekoński, *Wychowanie w nauczaniu Kościoła*, Warszawa 2002, s. 82.

²⁸ Por. Z. Marek, *Bóg w przedszkolu i szkole*, dz. cyt., s. 93-94.

²⁹ Por. Z. Marek, *Wychować do wiary. Zagadnienia wychowania religijnego dziecka w wieku przedszkolnym*, Kraków 1996, s. 82.

³⁰ Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Directorium Catechisticum Generale*. Tekst polski w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, cz. 1, pr. zb. pod red. W. Kubika, Warszawa 1985, s. 78. Stosowany skrót: DCG.

do modlitwy, które dokonuje się w kręgu rodzinnym, ponieważ jest drogą do osiągnięcia przez dziecko szlachetności, zbawienia i świętości ³¹.

Modlitwa rodzinna może przybrać różne formy. Może to być modlitwa poranna, wieczorna, przed i po posiłku, praktyki pobożności ludowej, a szczególnie odmawianie różańca ³². Bardziej szczegółowe wskazówki tego wychowania odnajdujemy jednak w literaturze przedmiotu, w której określa się modlitwę jako rozmowę z Bogiem, spotkanie, przebywanie z Bogiem, otwieranie się na działanie Ducha Świętego, wierność okazywaną Bogu, odpowiedź rozumnego stworzenia na dar istnienia, sakrament spotkania w codzienności ³³. Wielość definicji modlitwy świadczy o jej bogactwie, a zarazem o trudnościach ujęcia jej i przedstawienia w krótkiej formule. W naszej refleksji ważniejszą jednak sprawą jest skupienie się na początkach wychowania do modlitwy, a następnie na jej przebiegu.

Wychowanie do modlitwy powinno rozpocząć się jak najwcześniej, przede wszystkim poprzez świadectwo modlitwy dawane przez rodziców. Niektórzy rodzice modlą się za dziecko jeszcze przed jego narodzinami. Wówczas noworodek wchodzi niejako w trwającą modlitwę. Niemniej ważne okazuje się świadectwo modlitwy rodziców na dalszych etapach rozwoju dziecka, które, nawet jeśli nie rozumie wypowiedzianych słów, uczestniczy w modlitwie dzięki wierze rodziców, stopniowo zaś zaczyna wyzuwać obecność Kogoś bliskiego, a zarazem ważnego, Komu należy się szacunek, od Kogo rodzice są zależni i Kogo obdarzają zaufaniem. Z biegiem czasu dziecko nabierze świadomości, że nie tylko rodzice, lecz także ono samo jest zależne od Kogoś, Kogo nazywa się Bogiem. Będzie naśladować postawy i znaki, jakie rodzice czynią podczas modlitwy, np. klęczenie, złożenie rąk, znak krzyża, oraz powtarzać słyszane podczas modlitwy rodziców słowa ³⁴.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć dokładną charakterystykę poszczególnych etapów wychowania do modlitwy: od momentu, kiedy dziecko zaczyna dopiero ujmować wskaźniki sygnalizacyjne niektórych zjawisk rozwoju, aż do osiągnięcia doro-

³¹ Por. KDK 48.

³² Por. FC 61.

³³ Zob. E. Osewska, *Fundamentalne obszary katechezy rodzinnej*, w: *Fundamentalne podstawy i obszary katechezy rodzinnej*, red. J. Stala, E. Osewska, Tarnów 2000, s. 115.

³⁴ Por. tamże, s. 115-116.

słości³⁵. Zagadnienie to jest bardzo obszerne i wymaga odrębnego studium. Tutaj ograniczymy się tylko do podkreślenia, że znajomość zasygnalizowanych wyżej procesów wychowania do modlitwy jest czymś podstawowym, szczególnie dla rodziców. Pomoże im pełniej zrozumieć wielkość zadania, jakie stawia przed nimi katecheza, a równocześnie zapozna z elementami dydaktyki, w której niewątpliwie na pierwszym miejscu pojawia się wspomniane już tutaj świadectwo, praktyka modlitwy.

2.3. *Wprowadzenie w rzeczywistość sakramentalno-kościelną*

Wprowadzenie w życie modlitwy, jakkolwiek bardzo ważne w komunikacji wiary dokonującej się w rodzinie, nie wyczerpuje jeszcze podstawowych zadań w zakresie wychowania religijnego. Do nich należy zaliczyć wprowadzenie dziecka w rzeczywistość sakramentalno-kościelną. W odniesieniu do dziecka chodzi przede wszystkim o przygotowanie do przyjęcia sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Podobnie jak w przypadku kształtowania obrazu Boga i wychowania do modlitwy, również tutaj znaczącą rolę odgrywają doświadczenia, które zdobywa dziecko w kontaktach wewnątrz rodziny w sprawowanej przez nią liturgii domowej. Szczególnie istotne są doświadczenia świętowania, wywołujące w dziecku odczucie szczęścia, zadowolenia, wolności, które prowadzą do odkrywania ważności święta w życiu człowieka oraz pomagają w dostrzeżeniu w nich charakteru religijnego. Doświadczenia te ułatwiają zrozumienie sensu świąt chrześcijańskich.

W przygotowaniu do świętowania wiary niezwykle cenne okazują się pielęgnowane w rodzinie zwyczaje o charakterze religijnym, dzięki którym dziecko łatwiej może zrozumieć symbolikę religijną. Poza tym dziecko ma dużo więcej okazji do odkrywania wartości religijnych w rodzinie. Wśród wielu form świętowania w psychice dziecka szczególnie silne wrażenia wywołują wspólne posiłki, podczas których doświadczą radości z zasiadania ze wszystkimi do stołu, z przebywania razem, dzielenia się radościami i troskami. Przy wspólnym posiłku występują podobne elementy, jak w czasie sprawowanej Mszy św.: charakter uczyty, wieczerzy, dialog, radość, wspólnota osób. A zatem naturalne doświadczenia pozwalają dziecku na rozwijanie kontaktu z Bogiem i ludźmi w liturgii, przy czym istota przygotowania dziecka do przyjmowania sakramentów zawiera się w następujących działaniach:

³⁵ Zob. tamże, s. 116-127.

- podkreślaniu zbliżania się ważnego wydarzenia — święta, jakim jest przyjście i osobiste spotkanie z osobą Jezusa Chrystusa;
- wychowaniu do gotowości przyjęcia od Jezusa Chrystusa darów, które przynosi ludziom w znakach sakramentalnych.

Powyższe aspekty występują w jakiejś mierze w dotychczasowej praktyce przygotowania dzieci do przyjmowania sakramentów, niekiedy jednak stosuje się zbyt wiele skrótów myślowych, które ujmują rzeczywistość wiary w sposób bardzo rzeczowy. Mówi się np. o „pójściu do spowiedzi” czy „przyjęciu Komunii św.” Pod względem treści teologicznej są one poprawne, jednak za mało kierują uwagę dziecka na możliwość osobowego kontaktu z Bogiem w przyjmowanych sakramentach. Nie są dostosowane do stopnia jego rozwoju psychicznego i emocjonalnego. W konsekwencji zaś mogą wpływać negatywnie na rozwój wiary dziecka.

II. PARAFIA JAKO ŚRODOWISKO KOMUNIKACJI WIARY

Wśród podstawowych środowisk katechetycznych wyróżnia się również parafię. Tak jak przy tematyce rodziny, również tutaj spróbujemy pokazać, na jakich podstawach parafia pełni swe katechetyczne posłannictwo oraz jakie spoczywają na niej zadania w zakresie komunikacji wiary.

1. Podstawy katechetycznego posłannictwa parafii

O parafii jako podstawowym środowisku katechezy mówią katechetyczne dokumenty Kościoła. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* czytamy, że „parafia jest wspólnotą eucharystyczną i ośrodkiem życia liturgicznego rodzin chrześcijańskich; jest ona podstawowym miejscem katechezy dzieci i rodziców”³⁶. Jeszcze mocniej akcentuje to *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, wskazując na parafię jako jedno z najważniejszych miejsc, w których realizuje się katecheza o charakterze katechumenalnym oraz katecheza stała³⁷. Parafia, jakkolwiek podlega współcześnie głębokim przemianom, nadal powinna pozostać inspiratorką i krzewicielką katechezy³⁸. Wśród argumentów, które uzasadniają pierwszorzędą rolę parafii w katechetycznej posłudze słowa, pojawiają się następujące³⁹:

- parafia jest najbardziej znaczącym miejscem formowania i życia wspólnoty;

³⁶ KKK, 2226.

³⁷ Por. DOK, 253.

³⁸ Por. tamże, 257.

³⁹ Por. tamże.

- jest zwyczajnym środowiskiem, w którym rodzi się i rozwija wiara;
- jest wspólnotą, w której realizowana jest posługa słowa poprzez nauczanie, wychowanie i świadectwo.

O katechetycznym posłannictwie parafii przypomina też *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Wypowiedź dokumentu jest jednak syntezą zaprezentowanych już tutaj myśli, zaczerpniętych głównie z *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*⁴⁰.

Wymienione dokumenty katechetyczne, chociaż wskazują na katechetyczną funkcję parafii, jednak nie poświęcają wiele miejsca omówieniu źródeł, z jakich ona wypływa. Punktem wyjścia w rozwiązywaniu tej kwestii może okazać się nauczanie *Vaticanium II*, które przypomina, że parafie „(...) w pewien sposób przedstawiają widzialny Kościół ustanowiony na całej ziemi”⁴¹. Echa tej wypowiedzi odnajdujemy później w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*⁴². Można więc sądzić, że źródła katechetycznej funkcji parafii są tożsame z tymi, na których opiera się katechetyczne posłannictwo Kościoła. Szczególnie znaczący w tym względzie jest nakaz misyjny, jaki Jezus skierował do Apostołów: „Idźcie więc i nauczajacie wszystkie narody udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami, aż do skończenia świata” (Mt 28, 19-20). Przekonują o tym nie tylko opracowania w zakresie literatury przedmiotu⁴³, ale przede wszystkim katechetyczne dokumenty Kościoła, które bezpośrednio nawiązują do przytoczonych słów⁴⁴. Kościół, posłuszny poleceniu Pana, od początku wypełniał posługę nauczania, która zajmowała w nim centralne miejsce. Potwierdzają to liczne teksty z *Dziejów Apostolskich*⁴⁵. Jedną z form głoszenia słowa była katecheza, która przekazywała pogłębioną treść moralną i doktrynalną. Była kontynuacją kerygmatu, adresowanego do niechrześcijan, którzy stawiali sobie za cel nawrócenie⁴⁶. W świetle *Katechizmu Kościoła*

⁴⁰ Zob. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, s. 139. Stosowany skrót: PDK.

⁴¹ Konstytucja o liturgii świętej, w: *Sobór Watykański II*, dz. cyt., s. 42. Odtąd skrót: KL.

⁴² Zob. DOK 257.

⁴³ Zob. R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska katecheza* (do edyktu mediolańskiego — 313 r.), Płock 1999, s. 20-21.

⁴⁴ Zob. KKK, 2 i 5; Zob. także DOK, 34-35.

⁴⁵ Zob. R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska katecheza*, dz. cyt., s. 20-21.

⁴⁶ Zob. R. Murawski, *Stosunek ewangelizacji do katechezy w historii katechezy*, w: *Katechizować czy ewangelizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 15.

Katolickiego „katecheza (...) jest związana z całym życiem Kościoła. Od niej bowiem w największej mierze zależy nie tylko rozprzestrzenianie się Kościoła w świecie i jego wzrost liczebny, ale jeszcze bardziej jego rozwój wewnętrzny i jego zgodność z zamysłem Bożym”⁴⁷.

2. Zadania w zakresie komunikacji wiary stawiane przed parafią jako środowiskiem katechezy

Przed parafią, tak jak przed Kościołem, stoją liczne zadania w zakresie komunikacji wiary. Skupimy się jednak na tych, które bezpośrednio związane są z katechezą. Ich także jest wiele, o czym przekonuje między innymi *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, w rozdziale poświęconym posłudze katechetycznej w parafii. Część z nich skoncentrowana jest na wymiarze inicjacyjnym katechezy. Chodzi tu głównie o katechezę przygotowującą do uczestnictwa w liturgii Kościoła oraz pogłębiającą jej treść. Inne z kolei dotyczą koordynacji wysiłków katechetycznych wielu wspólnot i ruchów działających w ramach parafii oraz nauczania religii w szkołach znajdujących się na jej terytorium. Parafia winna też zatroszczyć się o prowadzenie katechezy ewangelizacyjnej, o stworzenie systematycznej katechezy dla dzieci, młodzieży i dorosłych, osób upośledzonych fizycznie i umysłowo. Bardziej szczegółowe odczytanie tych zadań otrzymujemy wówczas, gdy rozpatrujemy je łącznie z obowiązkami w dziedzinie posługi katechetycznej, spoczywającymi na proboszczu⁴⁸. Zadania te można jednak uporządkować według następującego klucza: katecheza dorosłych oraz katecheza dzieci i młodzieży.

2.1. Komunikacja wiary w katechezie dorosłych

W ostatnich latach problem katechezy dorosłych pojawia się coraz częściej⁴⁹. Konieczność prowadzenia takiej katechezy uzasadnia się racjami wysuwanyymi zarówno w płaszczyźnie socjologicznej, jak i teologicznej. Uwzględnienie pierwszego z określonych obszarów pozwala między innymi na dostrzeżenie, że jakość życia społecznego we wszystkich jego wymiarach zależy w znacznym stopniu od dorosłych. Dorośli dają początek rodzinie jako podstawowej komórce każdej społeczności. Ich życie, dawany przykład, świadectwo jest znaczące nie tylko dla rozwoju państwa, lecz także

⁴⁷ KKK, 7.

⁴⁸ PDK, 139-140.

⁴⁹ Por. E. Młyńska, *Co z katechezą dorosłych w Polsce?*, „Katecheza” 3 (2002), 14.

Kościola, który bardzo wyraźnie dawał temu wyraz od początku swego istnienia. Przykładem tego są przekazy z pierwszych wieków chrześcijaństwa mówiące, że posługa nauczania, która zajmowała w Kościele czasów apostoelskich centralne miejsce⁵⁰, była kierowana głównie do osób dorosłych.

Racje teologiczno-katechetyczne przemawiające za katechezą dorosłych odnajdujemy przede wszystkim w katechetycznych dokumentach Kościoła. Z wypowiedzi tych można równocześnie wnioskować o zadaniach, jakie spoczywają na parafii w zakresie katechezy dorosłych. *Ogólna Instrukcja katechetyczna* wydana przez Kongregację do spraw Duchowieństwa wpisuje katechezę dorosłych w pozostałe formy katechezy, przy czym katecheza dorosłych jest postrzegana jako docelowa forma katechezy, do której mają być skierowane wszystkie pozostałe formy. Katecheza dorosłych może przybrać różne formy w zależności od zaistniałych warunków i okoliczności. W jednym wypadku będzie to katecheza inicjacji chrześcijańskiej i katechumenatu. Innym razem, w stosunku do osób zaangażowanych w apostołstwo świeckich, będzie to katecheza pogłębiająca znajomość chrześcijańskiego orędzia. Specjalnej formy katechezy dorosłych wymagają też najważniejsze wydarzenia życia chrześcijańskiego: małżeństwo, chrzest dzieci, ich pierwsza Komunia święta, bierzmowanie oraz w ogóle wychowanie, choroba...⁵¹. „Jest też rodzaj katechezy, który się stosuje z racji pewnej zmiany w warunkach życia, a mianowicie z okazji rozpoczęcia pracy, służby wojskowej, migracji, zmiany zawodu lub stanu społecznego (...). Jest również katecheza, która uczy wykorzystania po chrześcijańsku wolnego czasu oraz katecheza kierowana do turystów (...). Jest wreszcie katecheza stosowana z racji szczególnych wydarzeń Kościoła lub społeczności świeckiej”⁵². Dokument dodaje następnie, że wspomniane wyżej „szczególne formy katechezy nie zmniejszają w żaden sposób konieczności ustanawiania cykli katechetycznych, które mają na uwadze systematyczne studium całego orędzia chrześcijańskiego. Taka organiczna i uporządkowana formacja nie może być oczywiście sprowadzona po prostu do zwykłej serii konferencji lub prelekcji”⁵³.

Po omówieniu poszczególnych form katechezy dorosłych dokument zwraca uwagę na szczególne zadania takiej katechezy. Wy-

⁵⁰ Zob. R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska katecheza*, dz. cyt., s. 20-21.

⁵¹ Por. DCG, 96.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

mienia wśród nich następujące: wychowanie do słusznej oceny w świetle wiary zmian społecznych i kulturowych dzisiejszej społeczności; pomoc w udzieleniu odpowiedzi na pytania dotyczące spraw religijnych i moralnych; naświetlenie relacji, jakie zachodzą między życiem doczesnym a działaniem kościelnym; pogłębianie świadomości wiary. Realizacja tego ostatniego zadania ma uchronić przed fideizmem, ukazując, że akt wiary oraz prawdy, w które należy wierzyć, są zgodne z wymaganiami rozumu ⁵⁴.

Problem katechezy dorosłych jest też wyraźnie zarysowany w Adhortacji Apostolskiej Ojca św. Jana Pawła II do Biskupów, Kapłanów i Wiernych całego Kościoła Katolickiego o Katechizacji w naszych czasach ⁵⁵. Katecheza dorosłych jest tutaj określona jako „(...) najznakomitsza forma katechezy, ponieważ zwraca się ona do osób wykonujących największe zadania i w ogóle zdolnych do życia według Orędzia Chrześcijańskiego i to w jego pełni” ⁵⁶. Adhortacja odnosi się również, chociaż w sposób pośredni, do zadań, jakie stoją przed katechezą dorosłych. Katecheza taka ma oświecać, wzmacniać i odnawiać wiarę dorosłych, która winna przenikać całą działalność doczesną. Skuteczność tej katechezy domaga się systematyczności ⁵⁷.

Zakreślone potrzeby, cele, zadania i formy katechezy dorosłych zostały rozwinięte w dokumencie Międzynarodowej Rady do spraw Katechezy pt. *Katecheza dorosłych we wspólnocie chrześcijańskiej. Niektóre linie i ukierunkowania* ⁵⁸. Odnajdujemy je również w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*, gdzie podkreśla się, że w parafii katecheza dorosłych powinna zajmować pierwszorzędne miejsce ⁵⁹.

Wypowiedzi wspomnianych dokumentów znajdują implikację w podstawowych modelach współczesnej katechezy dorosłych, funkcjonujących głównie na zachodzie Europy. Jednym z nich jest model przekazu, który koncentruje się głównie na przekazie wiernym prawd wiary i tradycji chrześcijańskiej. Akcentuje się zatem znaczenie treści w katechezie. Omawiany model znajduje zasto-

⁵⁴ Por. tamże, 97.

⁵⁵ Adhortacja jest dokumentem Stolicy Apostolskiej z dnia 16 października 1979 r. *Catechesi Tradendae* to inna nazwa tego dokumentu. Tekst polski w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, cz. 2, dz. cyt., s. 146-217. Przyjęty skrót: CT.

⁵⁶ CT, 43.

⁵⁷ Por. tamże.

⁵⁸ Dokument ten został ogłoszony w 1990 r. Wydanie polskie ukazało się w Krakowie w 2001 r.

⁵⁹ Zob. DOK, 258.

sowanie w organizowaniu konferencji dla dorosłych, w których jest prezentowany określony temat, np. „Przykazania”, „Błogosławieństwa”, „Sakramenty”, w systematycznym czytaniu Ewangelii z właściwym komentarzem czy też w cyklu wykładów skoncentrowanych na tematyce sakramentalnej i skierowanych do rodziców dzieci przygotowujących się do przyjęcia sakramentów świętych. Ten model katechezy ma typowo dydaktyczny charakter. Przekaz wiedzy dokonuje się w relacji nadawca — odbiorca. Dorosły jest zatem traktowany jako przedmiot katechezy. W praktyce uniemożliwia to stawianie pytań i dzielenie się własnym doświadczeniem⁶⁰.

Wyróżnia się też model skoncentrowany na osobie⁶¹, który różni się od poprzedniego przede wszystkim podmiotowym charakterem katechezy. W centrum uwagi zostaje postawiona osoba. Rozwój religijny, który ma być stymulowany przez katechezę, jest odniesiony do rozwoju osobowego, samoświadomości, wewnętrznego obrazu siebie, przemian dokonujących się w człowieku i jego relacji do innych osób, odwołuje się do doświadczeń katechizowanego, domagając się ich interpretacji. Na tych podstawach tworzy się chrześcijańska tożsamość.

Mówi się również o tzw. modelu odpowiednim, który bardzo znacząco uwzględnia kontekst społeczny dorosłego. Stąd często określany jest jako „posiadanie wiary” w kontekście społecznym. Zaangażowanie się człowieka dorosłego w zmianę uwarunkowań społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturalnych i religijnych jest tutaj elementem niezbędnym w zrozumieniu wiary. Model ten oparty jest na założeniach, że wiara winna być integralnie włączona w solidarność z ludźmi cierpiącymi, doświadczającymi różnorodnej biedy, wyzysku, prześladowań⁶².

Wiele uwagi poświęca się modelowi, który uwydatnia niezbędność zastosowania w katechezie teorii edukacyjnych, uwzględniających specyfikę procesu uczenia się osób dorosłych. Nosi on nazwę modelu dydaktycznego. Znaczące miejsce zajmują tutaj nauczyciele — eksperci, którzy winni odznaczać się nie tylko dobrym przygotowaniem pedagogiczno-psychologicznym, lecz również umiejętnością kierowania grupą. W pierwszej fazie swej pracy dokonują identyfikacji oraz analizy potrzeb potencjalnych uczestników. Jest to niezbędny warunek przygotowania projektu kateche-

⁶⁰ Zob. H. Lombaerts, *Poszukiwanie współczesnych modeli katechezy dorosłych*, „Katecheta” 3 (2002), 6-7.

⁶¹ Por. tamże, s. 7-8.

⁶² Zob. tamże, s. 8-9.

zy, który zostaje zaproponowany uczestnikom katechezy i poddany ich ocenie. Analiza kontekstu życia katechizowanego dostarcza zatem materiału, który stanowi podstawę najpierw do określenia celów i przedmiotu katechezy, a następnie do przygotowania pełnego programu, z propozycją metod i środków⁶³.

Wyróżnia się jeszcze model dysonansu. Programy oparte na omawianym modelu mają na względzie przede wszystkim obudzenie w katechizowanym świadomości dysonansu — rozdźwięku, np. między tradycyjnym chrześcijańskim wychowaniem a nowym kontekstem społecznym. Następnym krokiem jest stworzenie sytuacji edukacyjnej, umożliwiającej ocenę myślenia, postaw, działania oraz ich wpływu na styl życia⁶⁴.

2.2. *Komunikacja wiary w katechezie parafialnej dzieci*

Katecheza parafialna musi być też skierowana do dzieci⁶⁵ i uwzględnić specyfikę ich rozwoju. Przede wszystkim trzeba pamiętać, że katecheza dzieci winna mieć charakter wychowawczy, wspomagający rozwój tych wartości, które stanowią podstawę antropologiczną ich życia wiary. Jakkolwiek zauważa się, że katechizacja najmniejszych należy do różnych wychowawców, a co za tym idzie i środowisk, to jednak parafia odgrywa tu znaczącą rolę. Wczesne i późniejsze dzieciństwo jest bowiem czasem pierwszej socjalizacji oraz wychowania ludzkiego i chrześcijańskiego nie tylko w rodzinie i szkole, ale też w Kościele. Jest to okres, w którym dokonuje się wtajemniczenie chrześcijańskie zapoczątkowane przez chrzest, pogłębiane zaś w sakramencie Eucharystii. Wspólnota parafialna winna zatroszczyć się o rozwój wiary również tych dzieci, które nie mają wsparcia religijnego w rodzinie lub nie uczęszczają do szkoły⁶⁶. Są to jednak bardzo ogólne wskazania, bardziej szczegółowe odnajdujemy zaś w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, zatwierdzonej przez Konferencję Episkopatu Polski. Bierze się już pod uwagę katechezę dzieci przedszkolnych, która ma się odbywać z racji różnych wydarzeń parafialnych: nabożeństwa okolicznościowe, procesje, uroczystości kościelne, prymicje, jubileusze. Oprócz wyjaśnień, które mogą się pojawić przy tych okazjach, podkreśla się ważność samej obecności dzieci, które wraz z wierzącymi uczestniczą w oddawaniu, czci Bogu w uwielbieniu Go lub dziękczynieniu

⁶³ Zob. tamże, s. 10.

⁶⁴ Zob. tamże, s. 10-11.

⁶⁵ Por. DOK, 258.

⁶⁶ Zob. tamże, 178-180.

za otrzymane dary. Wspomina się również o możliwości prowadzenia dodatkowych katechez, związanych np. z przygotowaniem do „wczesnej Komunii świętej”⁶⁷.

Element przygotowania do Eucharystii oraz do sakramentu pokuty jeszcze bardziej zostaje wyeksponowany w propozycjach katechezy parafialnej skierowanej do dzieci klas I—III. Bezpośrednie wprowadzenie do tych sakramentów ma odbywać się w parafii miejsca zamieszkania ucznia. Tutaj również ma dokonywać się pogłębienie życia eucharystycznego po Pierwszej Komunii świętej. Może się to dokonywać w ramach spotkań pastoralnych o charakterze skrutyniów. Szczególnie ważne jest organizowanie Mszy świętych inicjacyjnych oraz nabożeństw związanych z przekazywaniem znaków religijnych.

W formację pastoralno-obrzędową dzieci należy angażować całe rodziny, a w niektórych okolicznościach nawet przedstawicieli całej parafii. Obecność rodzin jest postulowana między innymi przy wprowadzaniu dzieci w zespoły służby liturgicznej ołtarza, natomiast przedstawiciele całej parafii powinni uczestniczyć w dniach skupienia, pielgrzymkach, systematycznie prowadzonych nabożeństwach pokutnych czy też w świętowaniu rocznic Pierwszej Komunii świętej⁶⁸.

W klasach IV—VI dochodzą kolejne zadania. Ożywienie form duszpasterskiego oddziaływania poprzez organizowanie grup duszpasterskich, kół zainteresowań działających na terenie parafii bądź szkół ma umożliwić katechizowanym dostrzeżenie właściwego im miejsca w parafii oraz zadań, jakie stoją przed nimi. Zachęca się, aby dobrze wykorzystać czas rekolekcji wielkopostnych. Ponieważ katecheza na tym etapie nauczania ma wprowadzić dzieci w historię zbawienia, mocno zostaje wyakcentowany jej biblijny wymiar. Proponuje się, aby na początku klasy IV urządzić w parafii nabożeństwo z uroczystym przekazaniem Pisma świętego, natomiast na zakończenie klasy VI wręczyć tekst wyznania wiary⁶⁹.

2.3. *Komunikacja wiary w katechezie parafialnej młodzieży*

W parafii nieodzowna jest także katecheza młodzieży⁷⁰. Program katechezy parafialnej dla młodzieży gimnazjalnej koncen-

⁶⁷ Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 2001, s. 21. Stosowany skrót: PPK.

⁶⁸ Por. tamże, s. 32-33.

⁶⁹ Por. tamże, s. 48.

⁷⁰ Por. DOK, 258.

truje się na sakramencie bierzmowania i powinien korelować z treściami nauki religii w szkole, przy czym posiada swoją charakterystykę. Chociaż przywiązuje się dużą wagę do właściwego pod względem duszpasterskim wykorzystania rekolekcji adwentowych i wielkopostnych, jednak postuluje się systematyczną katechezę, którą ma prowadzić własna parafia katechizowanego, przygotowującą do wyznawania wiary i pomagającą w jej zrozumieniu. Katecheza ta ma odbywać się w kościele lub budynku parafialnym, w dwóch pierwszych latach raz w miesiącu, w klasie trzeciej gimnazjum, w której młodzież ma przystąpić do sakramentu bierzmowania, dwa razy w miesiącu. Spotkania te mogą przybierać różną formę: spotkań ogólnych, pracy w grupach, celebracji w kościele parafialnym... Za realizację tej katechezy jest odpowiedzialny nie tylko duszpasterz, lecz również katecheci, animatorzy, członkowie kościelnych ruchów młodzieżowych ⁷¹.

Katechezą parafialną objęta jest również młodzież ze szkół ponadgimnazjalnych. Zachęca się, aby parafia wprowadzała młodzież w istniejące w niej ruchy religijne i stowarzyszenia. Należy też przygotować młodzież do podjęcia obowiązków związanych z przyjęciem sakramentu małżeństwa i tworzeniem Kościoła domowego. Wymaga to przeprowadzenia cyklu katechez, których treść ma odpowiadać trzem podstawowym funkcjom katechezy: nauczaniu, wychowaniu i inicjacji. W procesie nauczania młodzież winna zapoznać się z teologią sakramentu małżeństwa, pojęciem Kościoła domowego, katolickimi ruchami rodzinnymi, elementami prawa kanonicznego, zagadnieniami etyki małżeńskiej, podstawami psychologicznymi związanymi z budowaniem i funkcjonowaniem wspólnoty małżeńskiej. Realizując wymiar wychowawczy tej katechezy, należy dążyć do tego, aby młodzież nabywała umiejętności życia we wspólnocie rodzinnej. W funkcji wtajemniczenia katecheza parafialna ma pomóc w odkrywaniu wartości wspólnotowego przeżywania Eucharystii; ukazać rolę sakramentu pojednania w budowaniu wspólnoty; zapoznać z różnymi formami modlitwy w Kościele domowym oraz zachęcić do czytania i słuchania słowa Bożego.

III. SZKOŁA JAKO ŚRODOWISKO KOMUNIKACJI WIARY

Szkoła jest kolejnym podstawowym miejscem, w którym dokonuje się rozwój człowieka. Uznawana jest również za jedno z najważniejszych środowisk katechezy. Świadczy o tym między innymi fakt, że wielu współczesnych rodziców zwalnia się od obowiązków

⁷¹ Por. PPK, s. 68-69.

ków w zakresie religijnego wychowania dzieci, uważając, iż to należy do szkoły bądź uczących na jej terenie katechetów: duchownych, zakonnych i świeckich. Niewielu jednak pyta: na jakich podstawach szkołę można uznać za środowisko katechezy oraz jakie naprawdę spoczywają na niej w tym zakresie zadania?

1. Źródła katechetycznego posłannictwa szkoły

Za obecnością katechezy w szkole przemawia wiele względów, wśród nich są także argumenty historyczne. Pomijając ich szczegółowe przedstawienie, które wymaga odrębnego studium, warto nadmienić, że nauczanie religii weszło na stałe w rzeczywistość szkolną wraz z wprowadzeniem w epoce Oświecenia obowiązku uczęszczania do szkoły wszystkich dzieci. Katecheza przeniesiona z parafii do szkoły przekształca się w przedmiot szkolny, nazywany odtąd „nauką religii”⁷². Podejmowane próby jej usunięcia ze szkoły wywoływały duży sprzeciw Kościoła. W świetle współczesnej jego nauki katecheza i nauczanie religii w szkole są od siebie głęboko uzależnione⁷³, przy czym zachodzi między nimi relacja zróżnicowania i komplementarności. „Nauczanie religii w szkole przekazuje dynamiczny zaczyn Ewangelii oraz stara się nawiązać do pozostałych dziedzin nauki i wykształcenia, w tym mianowicie celu, by Ewangelia docierała do umysłu uczniów właśnie na samym terenie ich nauki i by cała kultura została zharmonizowana w blaskach światła wiary”⁷⁴. Przypomina się równocześnie, że nauczanie religii, tak jak pozostałe przedmioty szkolne, domaga się systematyczności i odpowiedniej organizacji. Ma być obecne jako konieczny element dialogu interdyscyplinarnego, nie zaś jako coś dodatkowego. Nauczanie religii może być szczególnie przydatne w działaniach wychowawczych szkoły, przy czym sama jego organizacja zależy od wielu czynników tworzących tzw. kontekst nauczania szkolnego. Inaczej będzie ono wyglądać na terenie szkoły katolickiej, inaczej zaś w ramach szkoły państwowej i szkoły bezwyznaniowej. Mogą pojawić się okoliczności, w których nauczanie religii będzie miało charakter bardziej kulturowy, nastawiony na poznanie innych religii.

Zróżnicowanie nauczania religii może też zależeć od adresatów. W przypadku uczniów wierzących będzie ono ukierunkowane na zrozumienie i pogłębienie treści orędzia chrześcijańskiego w kon-

⁷² Zob. R. Murawski, *Stosunek ewangelizacji do katechezy w historii katechezy*, art. cyt., s. 21.

⁷³ Zob. DOK 60.

⁷⁴ Tamże, 73.

tekście egzystencji człowieka, problemów moralnych, z jakimi boryka się ludzkość. Wobec uczniów „poszukujących”, doświadczających wątpliwości religijnych, trzeba skoncentrować się na odkrywaniu, czym jest wiara w Chrystusa, pokazaniu odpowiedzi, jakich udziela Kościół na ich pytania. Uczniowie zaś niewierzący potrzebują nauczania religii o charakterze misyjnym⁷⁵.

Powyższe ustalenia, chociaż wpisują nauczanie religii w inne przedmioty szkolne, nie dają jednak pełnej odpowiedzi, na ile szkoła jest właściwym podmiotem katechezy, a przynajmniej nauczania religii. Problem ten zostaje rozwiązany przy analizie katechetycznych dokumentów Kościoła. Szczególnego znaczenia nabierają tutaj wypowiedzi *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, z których jednoznacznie wynika, że szkoła publiczna nie może być traktowana jako podmiot katechezy, chyba że jest to szkoła katolicka. Równocześnie dokument ten mówi o szkole jako podmiocie szkolnego nauczania religii⁷⁶. Dokonuje się zatem wyraźnego rozróżnienia między katechezą, przed którą stawia się cztery główne zadania: wychowania, nauczania, inicjacji i ewangelizacji, oraz nauczaniem religii w szkole, która z całą pewnością nie jest w stanie wypełnić wszystkich wyszczególnionych zadań. Niemniej jednak pozostaje ona podmiotem nauczania religii. Odpowiedzialność szkoły za formację religijną nie może być sprowadzona jedynie do prowadzenia lekcji religii. Szkoła winna przekazywać treści religijne w ramach przedmiotów oraz tak kierować programem wychowawczym, aby rozwijał w uczniach poczucie wartości i właściwie kształtował charakter.

Pełny obraz szkoły jako podmiotu nauczania religii wymaga też uwzględnienia głosów krytycznych. Zdaniem A. Potockiego szkoła nie jest podmiotem nauczania religii, ale jego miejscem, dzieło zaś katechizacji należy do Kościoła. Ostatecznie podmiotem szkolnego nauczania religii jest parafia⁷⁷. Słuszność tego stanowiska potwierdza między innymi fakt, że nauczanie religii w szkole oparte jest na programach zatwierdzonych przez Kościół, który decyduje również, kto ma uczyć katechezy, poprzez danie lub cofnięcie tzw. misji kanonicznej. Niezależnie jednak od pojawiających się opinii szkołę należy uznać za jedno z głównych środowisk, w których dokonuje się komunikacja wiary.

⁷⁵ Por. tamże, 74-75.

⁷⁶ Zob. P. Tomasiak, *Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły*, Warszawa 1998, s. 146-147.

⁷⁷ Zob. tamże, s. 150-151.

2. Zadania komunikacji wiary w środowisku szkolnym

Na podstawie dotychczasowej refleksji można wyróżnić przynajmniej dwa zakresy zadań, jakie powinny być podjęte w środowisku szkoły w ramach komunikacji wiary. Pierwszy obejmowałby zadania, które koncentrowałyby się na samej organizacji szkoły w celu zapewnienia przekazowi wiary właściwych warunków. Nie bez znaczenia byłyby tutaj działania zmierzające do przygotowania sal, w których byłaby prowadzona lekcja religii, wyposażenie biblioteki w egzemplarze Pisma świętego czy książki o tematyce religijnej. Należałoby też zwrócić uwagę na program wychowawczy szkoły: czy oparty jest na wartościach chrześcijańskich; na ile cele, które zakłada program, są spójne z celami nauczania religii...? Szkoła winna również wspierać powstawanie i funkcjonowanie różnych kół zainteresowań zakładanych przez katechetów, np. kręgów biblijnych. Oprócz tego trzeba wspomnieć o tych zadaniach, które prowadziłyby do zacieśnienia związków szkoły z rodzicami oraz parafią, co mogłoby zaowocować wspólnym przygotowaniem konferencji lub warsztatów wychowawczych, poświęconych ważnym problemom. Są to tylko niektóre przykłady organizacyjnego zaangażowania szkoły w umożliwienie komunikacji wiary. My jednak pragniemy się skupić na drugim zakresie zadań, które bezpośrednio dotyczą lekcji religii, obejmujących poszczególne etapy edukacji, począwszy od pierwszych klas szkoły podstawowej aż do szkoły średniej. Zadania te rozkładają się na kilku płaszczyznach i dotyczą: rozwijania prawd wiary, wychowania liturgicznego, nauczania modlitwy, formacji moralnej, wychowania do życia we wspólnocie.

2.1. Rozwijanie poznania wiary

W zależności od etapu nauczania zadanie to wymaga podjęcia określonych działań. W klasach I—III szkoły podstawowej chodzi głównie o uświadomienie uczniom istnienia rzeczywistości religijnej, zakorzenianie wiary w sferze emocjonalnej i wolitywnej, rozwijanie w uczniach zaciekawienia osobą Jezusa Chrystusa. Należy też zapoznać uczniów z wybranymi wydarzeniami z historii zbawienia. Szczególnie istotne są tutaj opowiadania o stworzeniu świata, ludzi i aniołów, mówiące o grzechu pierwszych ludzi i obietnicy zbawienia, której przekazicielami są prorocy. Dzieci powinny coraz lepiej rozumieć, że obietnica zbawienia została zrealizowana w osobie Jezusa Chrystusa — Zbawiciela ⁷⁸. Trzeba przy

⁷⁸ PPK, s. 24.

tym zauważyć, że osoba Chrystusa znajduje się w centrum poszczególnych katechez, o czym przekonuje *Program nauczania religii*, zatwierdzony przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Widzimy to już na przykładzie tytułów bloków tematycznych przeznaczonych na poszczególne lata nauczania religii: „W domu Bożym i rodzinie Jezusa” (klasa I), „Bliscy sercu Jezusa” (klasa II), „Jezusowa wspólnota serc” (klasa III)⁷⁹. Część lekcji winna być też poświęcona Kościołowi, który wypełnia Chrystusowe posłannictwo, oraz Maryi, Matce Jezusa i naszej⁸⁰.

W klasach IV—VI szkoły podstawowej zadania nauczania religii koncentrują się na wprowadzeniu uczniów w lekturę Pisma świętego, kształtowanie umiejętności odbioru tekstów biblijnych. Istotne jest w tym względzie wyrobienie odpowiedniej motywacji u uczniów. Na podstawie tekstów Pisma świętego należy wprowadzać ich w podstawowe prawdy wiary Kościoła oraz ukazywać związki, jakie zachodzą między Biblią, wiarą, Kościołem, życiem narodu i kultury chrześcijańskiej⁸¹.

Powyższe zadania należy rozwijać w gimnazjum, ucząc ponadto postrzegania świata, człowieka, jego powołania w świetle Biblii. Na przykładzie niektórych postaci Starego i Nowego Testamentu należy ukazywać, jak można rozwiązać w świetle wiary problemy nurtujące człowieka. Uwzględnia się tutaj fakt, że młodzież gimnazjalna stawia pytania natury egzystencjalnej, pytając między innymi o sens życia, uczenia się. Dlatego też w rozwijaniu poznania wiary wyjaśnia się podstawy motywacji życiowej chrześcijanina, pokazując, że Bóg udziela odpowiedzi na problemy dotykające człowieka⁸².

Rozwijanie poznania wiary w szkołach ponadgimnazjalnych ma prowadzić z kolei do odkrycia przez uczniów właściwego im powołania życiowego. Na lekcjach religii trzeba też dopełnić obraz Boga Stwórcy oraz wskazać na prawa moralne⁸³. Całość tego nauczania ma być ukierunkowana na Chrystusa, „który obdarza człowieka łaską życia i przywraca mu jedność z Bogiem poprzez sakramenty, a szczególnie sakramenty chrztu, pokuty i pojednania oraz Eucharystii”⁸⁴. Bardzo istotne będzie tutaj ukazanie Chry-

⁷⁹ Zob. *Program nauczania religii*, Kraków 2001. Stosowany skrót: PNR.

⁸⁰ PPK, s. 24.

⁸¹ Por. tamże, s. 36.

⁸² Por. tamże, s. 51.

⁸³ Por. tamże, s. 72.

⁸⁴ PNR, s. 75.

stusa przynoszącego orędzie prawdy i wolności, wzywającego do nawrócenia ⁸⁵.

2.2. *Wychowanie liturgiczne*

Nauczanie religii w klasach I—III ma inicjować w sakramenty, uświadamiając owoce i zobowiązania wynikające z chrztu świętego. Bazując na roku liturgicznym, związanych z nim polskich tradycjach, winno kształtować umiejętność włączania się w świętowanie wiary Kościoła, formować postawę zaufania, która stanowi fundament nawrócenia i właściwego przeżycia sakramentu pokuty i pojednania, oraz uzdalniać do pełnego i aktywnego uczestnictwa w Eucharystii oraz innych nabożeństwach ⁸⁶.

Wychowanie liturgiczne w klasach IV—VI ma pomóc uczniom w czynnym i świadomym włączeniu się w liturgię Kościoła. Łączy się to ściśle z pogłębieniem przeżywania roku liturgicznego i sakramentów ⁸⁷. Kontynuacja tego wychowania winna mieć miejsce w gimnazjum, przy czym większą uwagę należy zwrócić na przedstawienie sakramentów jako znaków działania Boga w życiu Kościoła, należy uwrażliwić na konieczność przyjmowania sakramentów pokuty i pojednania oraz kształtować postawy wewnętrzne, związane z przyjmowaniem tych sakramentów ⁸⁸. Chodzi tu głównie o wychowanie człowieka do życia w wolności opartej na Ewangelii ⁸⁹. Na tym etapie nauczania trzeba rozpocząć przygotowanie bliższe do sakramentu bierzmowania i dalsze do sakramentu małżeństwa i życia w rodzinie ⁹⁰.

Tematyka rodzinna jeszcze mocniej i w sposób bezpośredni pojawi się w programie szkół ponadgimnazjalnych, który ma wprowadzić młodzież w liturgię Kościoła domowego, a ponadto umożliwić głębsze rozumienie symboli, za pomocą których wyrażamy w liturgii cześć Bogu. Trzeba też ukazać uświęcający wymiar uczestnictwa w liturgii ⁹¹.

2.3. *Nauczanie modlitwy*

W klasach I—III szkoły podstawowej wyszczególnia się przede wszystkim dwa zadania: „budzić ducha skupienia i uczyć prostego wyrażania wewnętrznych przeżyć; uczyć podstawowych mod-

⁸⁵ Zob. PPK, s. 72.

⁸⁶ Zob. tamże, s. 25.

⁸⁷ Por. tamże, s. 36-37.

⁸⁸ Por. tamże, s. 52.

⁸⁹ Por. PNR, s. 75.

⁹⁰ Por. PPK, s. 52.

⁹¹ Por. tamże, s. 73.

litw”⁹². Zadania te mają charakter inicjacyjny i są w jakiejś mierze fundamentem wychowania do modlitwy w klasach IV—VI, które wymaga budzenia szacunku i zaufania do Boga, zapoznania z nowymi sposobami i rodzajami modlitwy w oparciu o przykłady biblijne oraz pogłębienia przez modlitwę osobistego kontaktu katechizowanego z Bogiem⁹³. Wychowanie do modlitwy w oparciu o Biblię ma być kontynuowane w gimnazjum, ale główny akcent trzeba położyć na ukazanie bogactwa Modlitwy Pańskiej jako drogi chrześcijanina⁹⁴.

W szkołach ponadgimnazjalnych proponuje się uwrażliwianie młodzieży na postawy modlitewne spotykane na kartach Biblii oraz wychowywanie do świadectwa modlitwy. W niektórych typach szkół, głównie w liceach profilowanych, program wychowania do modlitwy można poszerzyć o ukazanie różnych form modlitwy⁹⁵.

2.4. *Wychowanie moralne*

Wychowanie moralne jest kolejnym podstawowym zadaniem katechezy⁹⁶. Począwszy od najmłodszych klas szkoły podstawowej, wychowanie moralne odbywa się niejako w czterech kierunkach: do Boga, bliźniego, świata i samego siebie. Względem Boga należy rozwijać postawę zaufania i odpowiedzi na Jego wezwanie. Właściwą relację do bliźniego warunkują te zadania, które kształtują w uczniach postawę życzliwości i koleżeństwa wobec rówieśników, uczą szacunku do rodziców i innych dorosłych, wychowują do wdzięczności oraz wyrabiają gotowość dzielenia się z innymi, kształtują postawę przebaczenia oraz uwrażliwiają na zagrożenie zdrowia. Podkreśla się równocześnie konieczność takiej formacji, która uczyłaby właściwych postaw w stosunku do otaczającego środowiska, przyrody. Odpowiednią relację do samego siebie kształtują z kolei zadania budzące szacunek do własnego ciała oraz uwrażliwiają na zagrożenia własnego zdrowia. Każde z wymienionych zadań ma przyczyniać się do chrześcijańskiej formacji sumienia⁹⁷, która powinna mieć miejsce również w klasach IV—VI.

Na poziomie tzw. nauczania zintegrowanego (klasy IV—VI) wymaga się jednak podjęcia nowych działań, dzięki którym uczeń nabyłby zdolność kształtowania osobowości i rozwiązywania pro-

⁹² Tamże, s. 25.

⁹³ Zob. tamże, s. 38.

⁹⁴ Por. tamże, s. 53.

⁹⁵ Zob. tamże, s. 75.

⁹⁶ Por. DOK, 85.

⁹⁷ Zob. PPK, s. 26.

blemów w świetle prawdy biblijnej. Bardziej należy uwzględnić postulat wychowania do odpowiedzialności, wskazywać chrześcijańskie motywy wyborów w codziennym życiu, kształtować refleksyjną postawę wobec napotykaných sytuacji oraz zobowiązań moralnych, pomagać w budowaniu systemu wartości opartego na wierze oraz w przygotowaniu do przemian okresu dojrzewania, kształtując między innymi pozytywny stosunek do daru płciowości⁹⁸.

Formacja moralna młodzieży gimnazjalnej ma natomiast zaznajomić z podstawowymi pojęciami etycznymi i sformułować podstawowe zasady moralne. Ważnym momentem jest tutaj analiza Dekalogu i błogosławieństw, w której należy ukazać zasady życia moralnego. Poza tym trzeba przekazać prawidła dokonywania samodzielnych wyborów moralnych oraz wskazać na znaczenie i przeżywanie prawdziwej miłości⁹⁹.

W szkołach ponadgimnazjalnych przypomina się jeszcze raz o konieczności formacji sumienia. Wychowanie moralne na lekcjach religii winno pomóc uczniowi w pełniejszym zrozumieniu, że życie chrześcijanina jest drogą do doskonałości. Ma również uwrażliwić mocniej na trudności, jakie spotyka człowiek dorosły w życiu społecznym, uczyć krytycznego spojrzenia na bieżące wydarzenia, ale i tolerancji, wymagającej szacunku do drugiej osoby. Elementem szczególnie wyróżniającym wychowanie moralne w szkołach ponadgimnazjalnych jest pogłębianie znajomości etyki małżeńskiej¹⁰⁰.

2.5. Wychowanie do życia we wspólnocie

W świetle *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* katecheza ma przygotować chrześcijanina do życia we wspólnocie¹⁰¹. Ten postulat uwzględnia w zacytowanym stopniu program nauczania religii w szkole. W rzeczywistość wspólnoty dziecko jest wprowadzane już od pierwszej klasy szkoły podstawowej. Poszczególne lekcje religii rozwijają zaproponowany na tę klasę temat: „W domu i rodzinie Jezusa” Program nauczania religii „odwołując się do międzyludzkich zachowań związanych z powitaniem, słuchaniem, proszeniem, pochwałą, prezentowaniem osób bliskich i oczekiwaniem, zamierza pomóc uczniom zarówno w socjalizacji szkolnej.

⁹⁸ Zob. tamże, s. 37.

⁹⁹ Zob. tamże, s. 53.

¹⁰⁰ Zob. tamże, s. 73.

¹⁰¹ Zob. DOK, 86.

jak również w aktualizacji wiary we wspólnocie eklezjalnej”¹⁰². Nie dziwi zatem, że wśród wielu zadań wskazuje się na konieczność uświadomienia wartości życia we wspólnocie i potrzebę właściwych w niej zachowań, które wspierałyby proces budowania wspólnoty w klasie, rodzinie, parafii.

Znacznie szerszy wachlarz zadań wpisuje się w wychowanie dzieci klas IV—VI szkoły podstawowej. Część z tych zadań jest skierowana na pomoc katechizowanym w otwarciu się na wartości będące fundamentem relacji międzyludzkich. Bardzo dużą wagę przywiązuje się do kształtowania postawy odpowiedzialności za rodzinę, klasę, szkołę, grupę rówieśniczą, co wymaga jednak rozwijania w uczniu poczucia przynależności oraz pomocy w odnalezieniu własnego miejsca i zadań. Z zakreślonych zadań wynikają kolejne: wzmacnianie właściwych relacji z rodziną, wspieranie prawidłowego rozwoju emocjonalnego i społecznego, kształtowanie postawy szacunku wobec siebie i innych¹⁰³.

W gimnazjum wychowanie do życia we wspólnocie będzie koncentrować się głównie na przedstawieniu historii Kościoła jako pielgrzymki ludzi wierzących w Chrystusa. Omawiając blaski i cienie tej historii, należy zatrzymać się na krzywdzących wspólnotę Kościoła stereotypach oraz przygotować uczniów do dyskusji na temat przeszłości Kościoła, wyakcentowując jego rolę w historii narodu polskiego. Trzeba również odnieść się do teraźniejszości, ukazując rzeczywistość Kościoła partykularnego oraz kręgi przynależności do Kościoła. Dalsza część zadań bezpośrednio wiąże się z przygotowaniem do sakramentu bierzmowania. Zadania podejmowane w tym względzie mają pogłębić u katechizowanych świadomość motywów wiary chrześcijańskiej, przygotować do samodzielnego podejmowania i rozstrzygania problemów religijnych, przy czym ważną rzeczą będzie tutaj przedstawienie proponowanych przez Kościół rozwiązań, dotyczących zwłaszcza przekazywania życia i życia społecznego. Uczniowie, jako katolicy, mają udzielać odpowiedzi prawdziwej, opartej na nauce Kościoła. W omawianym wychowaniu nie może również zabraknąć wdrożenia do apostołstwa, co w wyjątkowy sposób zostaje uwydatnione w sakramencie bierzmowania¹⁰⁴.

Do kwestii apostołstwa świeckich należy też wrócić w szkołach ponadgimnazjalnych, rozpatrując je w perspektywie nauki społecznej Kościoła, która stanowi inspirację chrześcijańskiego za-

¹⁰² PNR, s. 13.

¹⁰³ Por. PPK, s. 38.

¹⁰⁴ Zob. tamże, s. 53-55.

angażowania w świecie, dawania świadectwa wiary także dzisiaj. Do tego dochodzą jeszcze dwa zadania, które z punktu widzenia wyboru drogi życiowej są bardzo istotne: ukazanie Eucharystii jako źródła miłości chrześcijańskiej oraz ukazanie miłości chrześcijańskiej jako zasady życia we wspólnocie¹⁰⁵.

Wnioski

Opracowanie tematu: „Komunikacja wiary w podstawowych środowiskach katechezy” wymagało sięgnięcia do nauki Kościoła oraz literatury przedmiotu. Prowadzona refleksja potwierdziła znaną już opinię, że szczególnymi miejscami komunikacji wiary są: rodzina, parafia i szkoła. Każde z wymienionych środowisk posiada stosowne prawa w zakresie komunikacji wiary oraz obowiązki, które przekładają się na konkretne zadania. Ich treść różnicuje się w zależności od środowiska, w jakim są realizowane, oraz od adresata katechezy. A zatem zadania spoczywające na rodzinie są inne niż te, które należą do parafii i szkoły.

Najbardziej trwałe ślady pozostawia komunikacja wiary, która dokonuje się w domu rodzinnym. W znacznej mierze determinuje ona rozwój religijny w dalszych latach życia człowieka. Szczególnie ważne są tutaj te działania, które kształtują w dziecku właściwy obraz Boga, wprowadzają w życie modlitwy i sakramentów. Rodzina potrzebuje jednak wsparcia innych środowisk: parafii i szkoły. Niezastąpiona jest rola parafii, przede wszystkim ze względu na jej funkcję inicjacyjną w zakresie życia sakramentalnego, liturgii Kościoła, wspólnoty wierzących. Parafia jest również odpowiedzialna za przekaz wiary, jaki dokonuje się w środowisku szkoły, którą należy uznać za jeden z podmiotów katechezy, przy czym najlepiej jest tutaj realizowana funkcja nauczania. Komunikacja wiary w szkole, chociaż odbywa się głównie poprzez prowadzone lekcje religii, może być wzmocniona treściami innych przedmiotów oraz programem wychowawczym szkoły. Dokonuje się to na bazie korelacji lekcji religii z innymi przedmiotami szkolnymi i ścieżkami przedmiotowymi.

Analiza programów katechetycznych i literatury przedmiotu przekonuje, że najlepiej jest opracowany program nauczania religii w szkole. Oprócz ogólnych założeń i wskazań programowych nauczyciele religii mają dostęp do coraz nowszych podręczników metodycznych i dla ucznia. Pod tym względem słabiej wypada

¹⁰⁵ Zob. tamże, s. 74-75.

katecheza parafialna i rodzinna. Taki stan budzi niepokój, jeśli uwzględnimy to wszystko, co powiedzieliśmy na temat miejsca i roli rodziny oraz parafii w komunikacji wiary. Rodzi się zatem postulat przygotowania szczegółowego programu katechezy parafialnej i rodzinnej oraz jak najszybszego wprowadzenia go w życie.